

Præsters førlov før 1660.

Av Hans H. Fussing.

Førlov nævnes første gang i dronning Margretes store forordning av 23. januar 1396, udstedt ved Erik av Pommerns valg til konge¹, der tydeligt fremhæver kongemagtens rettigheder². Heri bestemmes bl.a., at bønder, der er kommet bort fra kronen, skal give deres landgilde — åbenbart til deres nuværende herskab — et år ud »...oc iii marc til førælöff oc fare i geen under kronen...« Herav synes at fremgå, at førlov er et bekendt fænomen, hvis oprindelse ikke længere lader sig påvise³. Efter den senere praxis at dømme ser det ud til, at denne avgift betaltes som en anerkendelse av den beskyttelse, som en person eller hans løssøre havde nydt av sit herskab, når han forlod det. I 15—1600tallet ydedes førlov i to tilfælde: når en person flyttede fra een jurisdiktion til en anden med sit gods, selv om der findes eksempler på, at det også er ydet ved flytning indenfor samme jurisdiktion, og når en arv flyttedes fra arveladerens bopæl i by, len eller på adelsgods. Beløbet var da stadig, bortset fra særlige forhold på Møn, de i 1396 fastsatte 3 mark for hver person eller arvepart, selv om praxis med hensyn til førlovspen- genes størrelse ikke var helt ens i hele landet. Flyttedes arven ud av Danmark, også når det var til Norge eller hertugdømmerne, betaltes sjettepenge, det vil sige en sjettedel av arven, og til denne avgift er der ikke taget hensyn i det følgende. Se s. 480.

¹) Aarsberetninger fra Geheimearchivet. V. s. 52 ff.

²) Kr. Erslev: Dronning Margrethe. 1882. s. 309. 346. 353.

³) Hist. Tidsskr. 11. R. III. s. 217 ff.

Stort set har avgiften hvilet på borgere og bønder alene. Adelen var helt fritaget for denne som for andre skatter, og med hensyn til gejstligheden har praxis været meget forskellig i den periode, fra hvilken der er bevaret materiale i så stort omfang, at spørgsmålet om, hvorvidt præster betalte førlov, kan belyses.

Efter lovgivningen skulle forholdet have været ganske klart. Mens gejstligheden fik pålagt skatter, ofte ved særlige skattebreve, indtog præsteenker en særstilling i følge universitetsordinansen¹, idet de skulle fritages for »oneribus civilibus et gravamine reipublicæ«. Trods dette tydelige påbud, udstedtes der særlige bestemmelser om præsteenkerne. Efter en forordning av 14. juni 1574² skulle enker efter gejstlige personer være skattefri, og 10. september samme år³ fritoges de tillige for borgerlig tyngse, men heller ikke denne bestemmelse kan strax være blevet fulgt i hele riget, for 10. september 1574 fritog et særligt kongebrev præsteenker i Viborg for al borgerlig tyngse⁴, og 17. maj 1636 udstedtes kongebrev om, at præsteenker fritoges for al kongelig skat og andre borgerlig og bys tyngse⁵. Man skulle synes, at præsteenker hermed var blevet fritaget også for at yde førlov, men som det skal ses, var dette i al fald ikke generelt. Efter bestemmelsernes ordlyd skulle man vente, at præster som arvinger betalte førlov, mens deres enker var fritaget derfor, dog er det på landet snarere omvendt, og i byerne betalte både præsterne og deres enker, bare skete det, som det skal ses, ikke i alle de tilfælde, hvor de var arvinger.

Fra tiden før c. 1600 er kun bevaret så få førlovsregistre i lens- og byfogedregnskaberne, at det ikke er muligt at sige noget om forholdet med blot tilnærmelsesvis sikker-

¹) Rørdam: Danske Kirkelove. I. s. 36.

²) ibd. II. s. 233.

³) ibd. II. s. 248.

⁴) ibd. III. s. 255.

⁵) ibd. II. s. 248.

hed, og enevældens indførelse ændrede også med hensyn til skatterne landets forhold så stærkt, at det vil være naturligt at sætte en grænse ved 1660. Da gejstlighedens privilegier udstedtes 24. juni 1661, blev der i § 11 truffet bestemmelser om, hvordan man skulle forholde sig ved arveskifter efter præster, men her omtales førlovspengene ikke¹.

Det i denne anledning gennemgaaede materiale er følgende: *lensregnskaber* fra Lundenæs 1610—57, Ålborghus 1607—60, Stiernholm 1603—61, Odensegård 1576—1658, Kalundborg 1579—1658, Vordingborg 1612—58, Stegehus med Elmelundegård 1607—61 og Christianstad 1614—58. Indenfor de angivne år er der dog store lakuner i regnskaberne over de uvisse indtægter, hvortil førlov hørte. Dernæst er gennemgaaet alle de fra tiden før 1660 bevarede *byfogedregnskaber*. Disse er meget hullede; i nogle, fx Maribo, mangler ganske oplysninger om førlov, uden at det kan ses, om det er fordi denne indtægt ikke er faldet i de pågældende år, eller det er, fordi den slet ikke er blevet opkrævet. Andre steder, fx i Ringsted, står blot, at der betaltes førlov av n.n.s arvinger, og herimellem kan have været præster, men det kan ikke ses, da arvingernes navne ikke findes. Det ældste er fra Ronneby i 1591, men de fleste begynder først et stykke ind i det næste århundrede. Med de samme forbehold med hensyn til huller som ved lensregnskaberne ser listen således ud: Assens 1619—55, Børgense 1629—60, Christianshavn 1640—61, Christianopol 1621—54, Christiansstad 1610—51, Falkenberg 1620—38, Halmstad 1610—48, Hasle 1630—58, Helsingborg 1596—1651, Helsingør 1610—60, Hjørring 1597—1661, Hobro 1610—40, Holbæk 1610—61, Holstebro 1618—50, Horsens 1598—1649, Kalundborg 1620—53, Kerteminde 1651—61, Kolding 1595—1652, Kongsbakke 1622—43, København 1619—58, Køge 1601—58, Laholm 1605—39, Lands-

¹) ibd. III. s. 438.

krone 1626—54, Lemvig 1654—60, Lund 1610—55, Malmø 1610—53, Mariager 1637—39, Middelfart 1624—55, Nakskov 1644—51, Nexø 1626—58, Nyborg 1608—50, Nykøbing Falster 1616—17, Nykøbing Mors 1620—72, Nykøbing Sjælland 1618—61, Nysted 1629—30, Næstved 1612—55, Odense 1607—57, Præstø 1625—49, Randers 1599—1671, Ribe 1601—43, Ringkøbing 1625—26, Ringsted 1616—56, Ronneby 1591—1655, Roskilde 1599—1661, Rudkøbing 1640—56, Rønne 1626—58, Saxkøbing 1641—44, Simmershavn 1616—48, Skagen 1633—61, Skelskør 1629—62, Skive 1617—69, Slangstrup 1622—41, Slagelse 1611—59, Stege 1602—56, Storeheddinge 1639—50, Stubbekøbing 1607—51, Svaneke 1627—58, Svendborg 1607—61, Sæby 1625—61, Sølvborg 1605—50, Tisted 1599—1660, Trelleborg 1603—17, Varberg 1607—43, Varde 1594—1642, Vejle 1612—47, Viborg 1620—57, Visby 1601—45, Vordingborg 1622—49, Ysted 1621—50, Åhus 1610—51, Åkirkeby 1650—57, Ålborg 1610—61 og Århus 1609—57.

Den efterfølgende lille undersøgelse har til formål at prøve at finde ud af, om præster, deres enker og begge parter arvinger betalte førlov som andre borgere, men desuden har en række familieforhold, der ikke fremgår af Wiberg, kunnet oplyses, hvorfor alle nye personalia, som materialet har givet, er blevet medtaget. Dette skulle bøde noget på undersøgelsens iøvrigt temlig magre resultat.

Mens der ikke er fundet noget eksempel på, at en præst ved flytning av sin person eller sit eget løsøre har betalt førlov, så det må fastslås at denne form for afgiften har gejstligheden i al fald været helt fritaget for at yde, så har tre præstekoner ved flytning betalt førlov: Hr. *Erik Mouritsen* til Tersløse betalte 15. august 1614 førlov i Køge på sin hustru Anne Daniels vegne, »som flyttede her av byen«, og 21. oktober 1617 betaltes førlov i Køge av Elsebe Christoffer Jørgensens, »som flyttede her av byen og fik en præst ved Holbæk«, men det kan ikke ses, hvem

hun er blevet gift med. Endelig betalte Lisbeth sal. hr. *Jørgens* — uvist hvem — førlov 7. september 1660, da hun flyttede fra Skelskør. Når præstekoner betalte førlov i Køge, er det kun naturligt, at hr. *Christen Jensen* til Roholte 29. marts 1603 i Køge betalte førlov for sin hustrus søstersøn David Andersens gods, som han med borgmester og råds bevilling udførte av byen. Formentlig har hr. Christen været værge for sin hustrus nevø, der ikke hørte til gejstligheden, så betalingen er kommet til at påhvile ham og ikke præsten selv. Det er ejendommeligt, at Køge er den eneste by, der ses at have opkrævet førlov for flytning av præstekoner, hvorav den ene dog måske endnu ikke var blevet gift ved flytningen, men det kan skyldes, den tilfældige omstændighed, at regnskaberne herfra er ført bedre og bevaret i større omfang end fra de fleste andre købstæder. Byfogedens nidkærhed i Skelskør er derimod helt ulovlig efter de ovenfor nævnte bestemmelser, men der ses ikke ved kancelliets revision av dette regnskab at være blevet gjort nogen antegnelse i den anledning, og præsteenken har vel ikke vidst, at hun var befriet for ydelsen av denne avgift.

På de her gennemgåede len har ingen præst betalt førlov for arv, mens een præstekone, Christine Christensdatter, gift med mag. *Hans Lauridsen* i Svindinge i Gudme herred, 24. april 1650 betalte førlov, fordi hun havde taget arv efter sin fader hr. *Christen Schmidt* i Nørre Lyndelse¹. I dette tilfælde betaltes der altså førlov for arv efter en præst, og herpå er fundet følgende andre syv eksempler: Maren Harpers betalte 29. september 1603 for arv efter hr. *Peder Fjellerup* til Allerup², arvingerne efter hr. *Iver* i Bork, formentlig Iver Nielsen til Nørre Bork, skønt han var død i 1613³, i 1617—18, arvingerne efter hr. *Jens* i Borris 1622—23, enten en personel kapellan eller den i

¹) Odensegård lensregnskab 1649—50.

²) ibd. 1603—4.

³) Lundenæs lensregnskab 1617—18.

1613 avdøde Jens Christensen Hviid¹, arvingerne efter hr. *Peder Poulsen* til Vester og Øster Hassing 1626—27², Johanne Andersdatter for arv efter sin fader hr. *Anders Jensen* i Fjelkestad i Vilands herred, skønt hun da avgiften betaltes endnu boede i Fjelkestad³, arvingerne efter hr. *Anders Christensen Larberg* til Refsnæs 1652—53⁴ og arvingerne efter hr. *Peder* til Bølling i 1654—55⁵.

Arvingerne efter to præstekoner ses at have betalt førlov på lenene, nemlig Karen, sal. hr. *Mads Moustsens* til Årbys otte arvinger i 1650—51⁶ og arvingerne efter hr. *Gispert Balkenburg* til Skørpings enke Gertrud Rasmusdatter i 1654—55⁷.

Degne hørte næppe med til gejstligheden i denne forstand, men der er dog kun fundet nogle få tilfælde av førlov for arv efter degn eller degnekone, formentlig fordi der sjældent har været noget at arve. Det drejer sig om følgende: tre arvinger efter Christen Degn i Raufflund i Åsbo herred 1634—35⁸, een arving efter en unævnt degn i Tommerup 1645—46⁹ og efter en degnekone i Vester Vram i Gårds herred 1636—37¹⁰.

Der findes således overhovedet intet eksempel på, at en præst selv har betalt førlov av en ham tilfaldet arv på lenene, mens mange præsters og deres hustruers arvinger har gjort det, men det ser helt anderledes ud, når man går

¹) ibd. 1622—23.

²) Ålborghus lensregnskab 1626—27. Han overlevedes av sin enke Barbara Pedersdatter, der giftede sig igen. Danske cancelli. Indk. br. 1631 og Jyske tegnelser s. å.

³) Christiansstad lensregnskab 1637—38.

⁴) Kalundborg lensregnskab 1652—53.

⁵) Lundenæs lensregnskab 1654—55.

⁶) Kalundborg lensregnskab 1650—51.

⁷) Ålborghus lensregnskab 1654—55. Han kaldes ikke salig, men var i følge Wiberg død 1646.

⁸) Christiansstad lensregnskab 1634—35.

⁹) Odensegård lensregnskab 1644—45.

¹⁰) Christiansstad lensregnskab 1636—37.

til købstæderne, og de mange tilfælde er i det følgende blevet opstillet kronologisk. Da købstædernes førlovslister i byfogedregnskaberne gennemgående er langt fyldigere i deres indhold på dette punkt end lensregnskaberne, giver de en hel del personalhistoriske oplysninger, der her er medtaget. Da det av sagerne fremgår, hvor arveladeren boede, og det var der, førlovspengene blev betalt, er der i det følgende ikke henvist til de pågældende enkelte byfogedregnskaber, fordi stedet kan ses av texten. Datoen for betalingen er ikke altid anført, så i mange tilfælde må man nøjes med det finansår, hvis skæringsdag var 1. maj, indenfor hvilket betalingen blev ydet.

Først anføres de tilfælde, hvor præster betalte førlov for arv.

Hr. *Knud Jensen* til »Lackelenge« i Skåne betalte 1608 4. november for arv efter borgmester Mads Eriksen i Svendborg, hr. *Anders Kjøng* til Lumby efter unævnt arvelader i Odense 1608—9, hr. *Otte* — formentlig capellanen Otte Clementsen — i Maribo 1610 28. juli for Anders Skrivners gods, som han arvede og flyttede til Malmø, hr. *Rasmus* i Vester Karup og hr. *Poul* i Hasløv i Høks herred i Halland sammen med Anne Arved for arv efter Arved Hansen i Laholm 1611—12, hr. *Knud Hansen* til Allerum i Luggude herred efter sin hustrus fader Michel Udensen i Helsingborg 1613—14, hr. *Bendix Hansen* i Svindinge efter sin moder Karen Bendix' i Odense 1615 17. juli, hr. *Niels* i Lyngby — enten Niels Sørensen i Øster Lyngby i Nørre Asbo herred eller Niels Leostadius i Lyngby i Bara herred — efter sin hustrus moder i Helsingborg 1616—17. Hans medarving var Eggert i Helsingør, der også arvede sin svigermoder. Hr. *Hans* i Holbæk 1619—20, men hverken hans efternavn eller arveladerens navn er anført, og han lader sig næppe identificere. Hr. *Jacob Michelsen Lembvig*, der ikke har kunnet identificeres, efter Peder Michelsen i Køge 1619—20, hr. *Jacob Nielsen* til Øster Egesborg efter unævnt arvelader i Køge 1620—21, hr. *Jørgen Ham-*

mer i Kalundborg efter en søster i Malmø 1622 16. august, hr. *Rasmus Lundforlund* til Havrebjærg efter sin moder i Slagelse 1623—24, mag. *Christen Lauridsen Glob* i Køge efter sin broder, der var stadskæmner i København 1624—25, hr. *Morten Clausen* til Glostrup efter sin fader Claus Mortensen i Holbæk 1624—25 og efter sin moder Alhed Claus' sammesteds 1628—29, hr. *Christen Pedersen* til Hvirring selv fjerde efter deres broder Peder Hansen Hueringe, som boede og døde i København 1626 mellem 13. og 18. april, hr. *Anders Arrebo* i Vordingborg efter en borger i Stubbekøbing 1629 24. juni, hr. *Christen Rasmussen* til Torup efter sin stiftatter Dorte Clausdatter i Helsingør 1630 2. april, hr. *Albret* — uvist hvem — efter Poul Nørremand i Lund 1632—33, hr. *Frans Lauridsen* til Kregome og hans broder Oluf i Bullerup efter deres farbroder Frans Ibsen Brygger på Nørregade i København 1639 7. juni, hr. *Mads Mouridsen* til Årby efter sin fader Mourids Madsen i St. Pedersstræde i København 1640 8. februar, hr. *Christen Jensen* til Askevold i Norge og Hans Caspersen, sorenskriver i Flekkerø, efter deres moder Kirsten Hansdatter i København 1640 9. februar, hr. *Hans Hermansen* til Endre og Hejdeby på Gulland ved Claus Rostock efter sin formand Christoffer Pedersen i Malmø 1640 24. juni¹, hr. *Thillemand Michelsen*, prædikant i Marstrand ved Knud Hansen efter sin søster i Malmø 1640—41, hr. *Poul Christensen* til Klinte, hr. *Svend Lauridsen* til Østretorp i Vemmenhøg herred og deres medarvinger Niels Madsen, landsdommer på Gulland, Laurids Madsen og Henrik Falck i Klinte, Oluf Andersen, Laurids Kastensen og Tønnes Falck i Trelleborg og Niels Lauridsen i Kalundborg efter rådmand Niels Madsen i Malmø 1640 24. juli, hr. *Peder Lauridsen* til Øster og Vester Alling med sine medarvinger

¹) Han burde lige som nogle av de i det følgende nævnte arvinger i Norge have betalt sjettepenge — sml. ovf. s. 473 —, men denne avgift er ikke indført i byfogedregnskabet, hverken for ham eller for de andre, norske arvinger.

efter Anders Langskov i Århus 1641—42, hr. *Palle Pedersen* til Linå av Mads Badschers gods i Helsingør 1641 8. december, hr. *Jacob Sørensen* til Båstad efter unævnt arvelader i Helsingør 1642, hr. *Per Frad* i Norge — uvist hvor — efter Jens Bangs hustru i Ålborg¹, hr. *Marcus Christensen Humble* til Fårevejle, hr. *Gregers Christensen Humble* til Kirkeby, hr. *Frederik* — uvist hvor —, hr. *Rubeck Christensen Humble* til Vrejlev, hr. *Peder Christensen Humble* til Hesselager og Berette Christensdatters to børn efter borgmester i Køge Hans Christensen Humble, der formentlig var en broder til de ovennævnte sønner av hr. *Christen Pedersen* til Humble 1644—45, hr. *Peder Hansen* til Vomb for sig og sine søsterbørn efter sin moder Karen Claus Bogførers i Lund 1646, hr. *Peder Hansen* i Norge — uvist hvor — for sit barn efter sin søster Lene Hansdatter, der var gift med Hans Jacobsen Rebslager i København 1647 26. september, hr. *Jens Olufsen* til Vilsted og en svoger efter rådmand i Nykøbing på Mors Oluf Jensen Find, der formentlig har været hans fader 1647—48, hr. *Niels Frandsen* til Sengeløse for sin moder Anne sal. Søren Faxes i Roskilde, hr. *Peder Hansen* til Pedersborg for sig selv og sin søster Abigael, mag. *Tillemands*, og Barbra Hansdatter og hr. *Oluf Christensen* til Roskilde Vor Frue efter *D. Espen Nielsen* i København 1648 18. februar, hr. *Niels Lauridsen* til Butterup efter Barbara, hr. *Tyges*, i Holbæk 1648—49, hr. *Jørgen* i København — formentlig Jørgen Poulsen Colding, residerende capellan til Helligånds —, Knud Eschelsen, Else Jensdatter i Næstved og Casper Pedersen, i alt fem brødre og to søstre, efter Søren Thygesen i København 1650—51, hr. *Frederik Tommissen* til Kvinge efter sin moder i Helsingborg 1650—51, hr. *Anders Lauridsen* — uvist hvor — betalte efter unævnt arvelader gennem sin medarving Bendix Pedersen i Næstved 1652 30. november, hr. *Hans Jørgensen* af Jyl-

¹) Storkøbmanden Jens Bangs hustru Maren Jørgensdatter, der blev begravet 19. juli 1639.

land i Vendsyssel« — formentlig Hans Jørgensen Slagelse til Øland — efter sin broder Jens Jørgensen, klokker i Slagelse, 1653—54, hr. *Erik Rasmussen Mand* til Ærøskøbing ved Hans Hansen, Hans Rasmussen i Slagstorp, Maren Rasmusdatter, der tjente fru Anne Bille og Birgitte Rasmusdatter i Hesselager efter deres søster Maren, gift med Søren Jensen boende i Fiolstræde i København 1655 14. maj, hr. *Christen Bagger* til Vistofte efter sin moder Anne Poulsdatter i Randers 1656—57, hr. *Niels Hansen Wabeck* til Gårdstånge, provst i Froste herred, efter sin broder Albert Hansen Wadbeck, procurator i København 1657 21. februar og hr. *Christen Jørgensen Morsing* til Klandal i Bohuslen, Jonas Sørensen i Års, Else og Maren Knudsdatter i Holstebro efter deres broder og svoger Christen Knudsen Leegaard, boende på Nørregade i København og druknet på søen, 1658 10. maj. Yderligere må i denne forbindelse nævnes, at professor *Hans Svane* gav førlov efter sin moder i Horsens 1637—38.

Når præsterne selv betalte førlov som arvinger i købstæderne, var det kun naturligt, at købstadpræsternes arvinger, der ikke hørte til gejstligheden, her som på lenene også kom til at betale avgiften, men det er påfaldende, hvor få præster der efter førlovsregistrene at dømme efterlod sig arv. Da købstadpræsterne ofte var forholdsvis velavlønnede, er det ejendommeligt, hvor få tilfælde man finder, ja så få, at man tvivler om, at registrene er helt pålidelige, da det næppe kan tænkes, at næsten alle arvingerne har hørt hjemme i arveladerens by. I alle Danmarks byer er nemlig kun fundet følgende elleve tilfælde: Hans Siffuersen betalte førlov for arv efter sin farfader hr. *Anders Andersen* av Borreby i Lund, fordi »godset blev skiftet her i friheden« 1625—26, arvingerne efter hr. *Mikkel Wiffuel* — formentlig Mikkel Andersen Vivild til Hjortshøj — i Århus 1627, Knud Bjørnsen efter hr. *Jørgen Markussen* — uvist hvem — i Svendborg 1628—29, Christen og Anders Pedersen efter hr. *Samuel* — uvist hvem —

i Næstved 1632—33, to arvinger efter hr. *Anders Simonsen*, capellan til St. Olai i Helsingør, 1636 10. februar, arvingerne efter hr. *Hans Pedersen* til Borre i Stege 1639 18. juli, en borger i Åhus for sin hustru, efter hendes broder hr. *Anders Ibsen* i Randers 1639—40, Anders Christensen i Trondhjem, Anne og Maren Christensdatter i Broby og Jacob Gregersen (sic) efter deres broder hr. *Gregers Christensen* til St. Morten i Næstved 1640 20. juni; arving var desuden Else Mortensdatter gift med Laurids Olufsen i Hyllede. Arvingerne efter hr. *Sveder Poulsen* i Tisted 1643 8. september, arvingerne efter hr. *Gudman*, der ikke har kunnet identificeres, i Christianstad et av årene 1644—47, og arvingerne efter hr. *Johan* — uvist hvem — i Randers et av årene 1660—62. Endelig betalte arvingerne efter rektor mag. *Hans Egidesen* førlov i Ålborg 1657—58.

Følgende syv præstekoner modtog arveparter i købstæder og betalte derfor førlov: Margrete, hr. *Salmandtz* — uvist hvem — i Svendborg efter unævnt arvelader 1623—24, hr. *Peder Nielsen* til Bakkendrup for sin hustru efter dennes moder Anne, sal. hr. *Jens'*, i Næstved, formentlig hr. *Jens Mogensen Krummerup* til St. Mortens, 1629—30, hr. *Rasmus Hansen* til Førslev for sin hustru og hendes medarvinger i Næstved 1636—37, Boel hr. *Jacobs*, vistnok Jacob Worm, i Nykøbing Sjælland 1636—37, hr. *Hans Svane* til Besser for sin hustru efter Else Pedersdatter i Holbæk, vistnok hendes moder, hvis øvrige arvinger var arvingerne efter arveladerens avdøde datter, der havde været gift med borgmester Peder Andersen i Kalundborg, en datter gift med Peder Rasmussen og avdøde Eskild Rasmussens børn boende i København, 1639—40, hr. *Anders Jensen* til Horsens hospital for sin formands og sin hustrus arvinger i Horsens, så han har formentlig været gift med sin, iøvrigt ukendte, formands enke, og hr. *Søren Therkelsen* til Alslev for sin hustru og hendes sødskende, hr. *Anders Hansen* til Hasløv i Høks herred, Laurs Nielsen, Adser Hansen i Ysby og Oluf Eriksen i Købinge, alle for

deres hustruer, ridefoged på Dybæk Niels Laursen for sin moder og et broderbarn for arv efter Peder Laursen på Vestergade i København 1649 28. april.

Med det meget lille antal tilfælde, hvor præsters arvinger betalte førlov, er det ikke at vente, at præstekoner i større omfang efterlod sig så meget, at der var tale om overskud i deres boer, så arvingerne skulle betale førlov, men desuagtet er der dog ca. halvt så mange — 7 — gange ydet førlov efter præstekoner. Inger Bentsdatter i Slangstrup og hendes broder Bent Olsen (sic) i Åsøye betalte for arv efter deres moder Anne, hr. *Hans'*, i Køge 1618—19. Det kan ikke ses, hvor han har været præst, men det har i al fald ikke været i Køge. Ole Jensen, hjemmehørende i Stevns herred, efter sin søster Magdalene, hr. *Jens'*, — formentlig den 1591 avsatte capellan *Jens Nielsen* — i Stubbekøbing 1621 26. marts, arvingerne efter Elisabeth, hr. *Rasmus'*, formentlig Rasmus Nielsen —, i Stege 1626—27, Hans Deemer og en arving i Nordrup efter præstekvinden, der flyttede fra Gerlev og døde i Slagelse, men hun lader sig ikke identificere, Peder Ibsen i Slagelse efter Ellen sal. hr. *Hans'* — uvist hvem — i Skelskør 1639—40, locat i Ålborg skole Mads Christensen efter sin moder Dorte Mortensdatter, der var gift med hr. *Lave Gundersen* til Randers hospital. Han må have været hendes barn av et tidligere ægteskab, og hvorvidt hans fader har været præst, kan ikke ses. Maren Søren Andersens i Slaglille for sig og sine medarvinger efter Ingeborg, hr. *Mons'* i Åhus, 1641 7. juni.

Som ovenfor s. 473 nævnt skulle der betales sjettepenge av arv, der gik ud av det egentlige Danmark, og det var derfor naturligt, at hr. *Knud Christensen* i Salten len i Norge betalte denne avgift for arv efter sin broder Rasmus Christensen Røger i København 1624—25 og slotsprædikant på Kalmar slot hr. *Daniel Børresen* av arv, der tilfaldt ham i Ronneby 1629—30.

Av hensyn til de personalhistoriske oplysninger skal

yderligere nævnes følgende tilfælde, hvor der betaltes førlov av præsters slægtninge, skønt de falder udenfor denne undersøgelses egentlige rammer. Hr. *Knud Johansen* til S. Ågerup betalte 1626—27 på sin hustrus moder *Saras* vegne for hendes arv efter *Laurids Skrædders* hustru i Holbæk, hr. *Bent Nielsen* i Widinge, vistnok *Veddige* i Viske herred i Halland, for en arv, der i Halmstad var tilfaldet hans søsterdatter, hr. *Jens Nielsen* til Støvring for arv hans søn fik efter sin mormoder *Margrete Jørgensdatter* i Randers 1637 24. august, og hr. *Jens Høstmark* i Mariager for arv hans stifbørn fik efter deres »oldefader« *Oluf Storm* i Århus 1654 26. juli.

Efter denne lille undersøgelse kan der næppe være tvivl om, at såvel præster som deres koner og arvinger er kommet til at betale førlov og har skullet gøre det, da der fra købstæderne er så mange eksempler på, at de virkelig har betalt denne avgift, og i hele landet er den blevet betalt av deres arvinger, deres koner og disses arvinger. Det er imidlertid påfaldende, at førlov aldrig ses at være blevet betalt av bisper eller deres hustruer eller arvinger og kun i ett tilfælde av en professor, idet der utvivlsomt i den periode hvorfra materiale findes, er død både bisper og professorer, der har efterladt sig formue eller har været arvinger. Mere forståeligt er det, at man kun møder een rektor som arvelader, da skolens folk var usselt lønnet, og da rektorerne som regel kun sad kort i dette embede, der normalt blot var en station på vejen til et præstekald, er det heller ikke urimeligt, at de ikke findes som arvinger. Dernæst er det ejendommeligt, at ingen præst i de gennemgaaede, formentlig repræsentative, len har betalt førlovs- penge. Hverken den geografiske eller den tidsmæssige fordeling av de tilfælde, hvor præster har betalt førlov av arv faldet i købstæderne, er så spredt, at der kan være tale om nogen ændring av praxis i løbet av det behandlede

tidsrum, eller at visse byfogeder har haft en fastere hånd ved opkrævelsen end andre.

En kontrol av byfogedregnskaberne og en undersøgelse av, om der i alle de tilfælde, hvor der *kunne* være blevet opkrævet førlov, er blevet krævet det av præster i købstæderne, lader sig gennemføre ved hjælp av de bevarede skifteprotokoller. Nu indeholder disse langt fra alle foretagne skifter, idet hele skifteværket endnu ikke havde fået en fast form, og man må gå ud fra, at mange privat foretagne skifter ikke er indført i protokollerne, der oprindelig kun indeholdt skifter efter personer, der efterlod sig umyndige arvinger. En gennemgang av alle bevarede købstadskifteprotokoller er nu næsten uoverkommelig, men da skifteprotokollerne fra *Holbæk* og *Køge* er ret omfattende og synes omhyggeligt ført, er de valgt til kontrolundersøgelsen, og de omfatter år, fra hvilke også byfogedregnskaberne er bevaret og indeholder førlovsregistre.

Holbæk skifteprotokoller er bevaret 1641—57, men det ses strax, at de ikke indeholder alle skifter, der er foretaget i byen, således er det ovennævnte skifte efter Barbara hr. *Tyges* ikke indført, skønt der i følge byfogedregnskabet 1648—49 er betalt førlov for arven efter hende. Derimod optræder i ett skifte en præst og i fire skifter præstekoner som arvinger i skifteprotokollen, skønt dette ikke har sat sig spor i førlovsregistret. Det drejer sig om følgende: 1654 23. juni holdtes skifte efter Else Rasmusdatter, der arvedes av sin søster Karen, enke efter hr. *Hans Thagesen* til Melby, og sin broder hr. *Jacob Rasmussen* til Øster Lyngby i Nørre Åsbo herred i Skåne. 1649 19. juli var Anne Christensdatter, gift med hr. *Knud Eriksen Pontoppidan* til Halsted, en av arvingerne efter rådmand Peder Jensen, gift med Margrete Nielsdatter, 1652 20. oktober arvede Anne Henriksdatter, gift med hr. *Erik Mogensen* til Hornslet, sin fader rådmand Henrik Sandersen, og 1655 25. august arvede Sofie Poulsdatter, gift med hr. *Poul Clemmensen Brun* i Horsens, sin moder Kirsten Nielsdatter,

enke efter hr. *Poul*, vistnok Poul Sørensen Sorte til Rye og Sonnerup. I intet av disse tilfælde er der blevet betalt førlov til byfogeden, så disse arvinger synes at have kunnet undgå at betale den avgift, der efter praxis opkrævedes av deres standsfæller, idet de alle må have ført det arvede gods bort fra Holbæk. Yderligere kan anføres, at 1647 8. april holdtes skifte efter rektor i Holbæk *Jens Olsens* hustru Lisbeth Christensdatter, hvis arvinger var hendes børn med Jens Hvidhovede i Kvanløse Jens og Magdalene og børnene av dette ægteskab Karen, Johanne og Anne.

Mens Holbæk var en lille og fattig by, hørte *Køge* i denne periode til de større og blomstrende købstæder, hvis velførte række av skifteprotokoller giver fortrinlige oplysninger om byens velhavende borgerskab. Desuagtet findes intet av de i det foregående nævnte skifter, hvorved der er betalt førlov, indført i protokollerne, så disse skifter må være blevet foretaget privat. Derimod findes der indført en lang række skifter, hvor præster eller deres koner er arveladere eller arvinger, og ved intet av disse boer ses der av byfogedregnskaberne at være blevet betalt førlov, skønt arvingerne i al fald delvis har boet udenfor *Køge*. Det drejer sig om følgende:

Først tre præster, der efterlod sig arv. 1630 8. februar holdtes der skifte efter capellan hr. *Rasmus Mogensen*, der efterlod sig enken Lisbeth Madsdatter og sex børn¹. 1633 28. juni holdtes skifte efter sognepræsten mag. *Christen Lauridsen Glob* og hans hustru Margrete Brams. Han havde været gift fire gange. I første ægteskab med Karen Hoffmands var datteren Marine, hvis halvbroder var sognepræst til St. Olai i Helsingør mag. *Peder Rasmussen Lange*; i andet ægteskab med Johanne Hansdatter Resen var ingen børn, i tredie med Boel Jensdatter datteren Anne og

¹) *Køge* skifteprotokol 1606—33 f. 307. Da *Køge* skifteprotokoller modsat Holbæks ikke er fortløbende, har det i det følgende været nødvendigt at henvise til de pågældende steder i de over hinanden gribende skifteprotokoller.

i fjerde døttrene Zille Marie og Margrete, hvis værge var den københavnske købmand Gødert Braem¹. 1637 15. juni var skifte efter capellanen *Hans Svendsen*, der efterlod sig enken Wendel Christensdatter og sønnerne Svend og Eske². 1658 5. juli skifte efter Else, hr. *Staffens*, — uvist hvem —, og arvingerne var hendes børn Franck Meinertsen, Barbara og Mette Meinertsdatter og deres fælles børn Maren Staffensdatter og Laurids Staffensen, så hun må tidligere have været gift med en Meinert n.n.³. Det er nu muligt, vel endda sandsynligt, at disse arvinger alle er blevet boende i Køge, så de ikke har skullet betale forlov ved skiftet.

Præster optræder to gange som arvinger: 1649 24. april skifte efter rådmand Hans Buch, der efterlod sig enken Lisbeth Hansdatter og børnene hr. *Henrik Buch* til Torslundemagle, Maren, gift med hr. *Frans Christensen* til Stenløse, og Regina, gift med Christen Lauridsen i Køge; desuden var der en række andre arvinger, formentlig svigerbørn og børnebørn, nemlig Karen Jørgensdatter, sal. Thor Buchs enke i Maribo, Karen Hansdatter, sal. Claus Walkircks i Køge, de umyndige børn Peder Jørgensen, Cort Buch, Judith og Anne Hansdatter, Hans og Jørgen, børn av den endnu levende Peder Jørgensen, og Cathrina, Ellen og Anne Pedersdatter i deres sal. Moders sted efter deres morfader Adolf Buch og endelig Hans Buch. Familieskabet kan ikke udredes i enkeltheder på dette grundlag⁴. 1654 12—21. januar og 3. februar skifte efter borgmester Enevold Rasmussen Brochmann, efter hvis hustru Margrete der var skiftet 1651 14. februar. Børnene var professor *Rasmus Brochmann* i København, mag. *Hans Brochmann* til St. Nicolai i København, *Boel*, gift med rektor i Køge *Hans Iversen*, hæderlig og vellærd *Peder Brochmann* og *Iver Brochmann* og datterdatteren

¹) ibd. 1622—49 f. 80.

²) ibd. f. 126.

³) ibd. 1657—60 f. 108 b.

⁴) ibd. 1649—54 f. 53 b.

Helle, gift med Peder Jensen. Boet var uhyre rigt og havde et overskud på 12237 dl.¹.

Endelig optræder en præstekone som arving: 1640 2. december holdtes skifte efter Søren Holsts kone Birgitte Sørensdatter, hvis børn var Anne Christensdatter, gift med hr. *Laurids Christensen Winter* til Holtug, Jens Christensen i Køge og sal. Poul Christensens søn Christen. Hun må således have været gift tidligere med Christen n.n. Endnu en præstekone møder man i Køge skifteprotokol, men hun var ikke selv arving². 1638 24. februar lod Else, hr. *Niels'* i København, — uvist hvem — boet efter sin søster Sophia Jensdatter og hendes mand sal. Christoffer Richter Klemmed registrere. De avdødes arvinger var Christoffer Klemmeds stifbørn Herman og Anne, børn av kleinsmed Wedtzel³. Der findes intet førlov betalt av disse boer i Køge byfogedregnskaber, så resultatet bliver her som i Holbæk, at det synes ganske tilfældigt, når præster eller præstekoner eller deres arvinger har betalt førlovspenge. *Måske* hænger det sammen med, at der først efterhånden blev ført mere omhyggelige skifteprotokoller og dermed kontrol med de afholdte skifter, for i den ældste bevarede skifteprotokol fra Køge fra 1596 til 1602 findes overhovedet ingen præster eller præstekoner, hverken som arveladere eller arvinger.

Resultatet av undersøgelsen bliver da, at skønt præstenker i følge lovgivningen ikke har skullet betale denne, iøvrigt jo beskedne, avgift, har de i en lang række tilfælde måttet yde den, og skønt præster *har* skullet yde den, da der ikke findes nogen bestemmelse om deres fritagelse, så er det ikke lykkedes administrationen på lenene, formelt lensmanden, reelt ridefogeden, at gennemføre opkrævelsen. Da man desuden må antage, at der i købstæderne er død langt flere personer, der har talt præster blandt

¹) ibd. f. 413.

²) ibd. 1622—44 f. 290.

³) ibd. f. 151 b.

deres arvinger, har det åbenbart heller ikke her været muligt effektivt at opkræve førlovspengene. Muligvis har nogle byfogeder opfattet førlovspengene som en kommunal avgift, og for disse var præsterne vistnok altid fritaget, men det er urigtigt, da disse som andre uvisse indtægter skulle tilfalde kronen, selv om de tit blev brugt til lokale formål efter kronens anvisning, og selv om halvdelen av det uvisse i en række byer var bevilget byen. Skønt man skulle synes, at kronen var interesseret i at forøge sine indtægter, har den på dette som på så mange andre områder i perioden ikke formået at gennemføre lovgivningens krav effektivt. På grund av centraladministrationens svaghed levede menneskene på mange områder under forskellige kår landet over.

P.S.

Efter at ovenstående var sat har jeg ved en av andre grunde foretaget gennemgangen gav Sølvborg lens regnskaber 1620—58 fundet, at to præster har betalt førlov til lenet: hr. *Bjørn Bentsen* i Ønnestad, V. Gønge h., betalte 1624 av arv efter sin far hr. *Bent Hansen* i Hellerød, Bregne h., og hr. *Jørgen* i Hørrød, Gers h., — vistnok en kapellan — betalte 1625 av to arveparter, han medførte fra Giemsø i Lister h. Iøvrigt betalte fem arvinger førlov 1622 efter hr. *Jørgen Mogensen* i Hoby, Bregne h., og 1626 Peder Jensen i Ramdal efter sin far hr. *Jens* i Hjortsborg, Medelsted h. I tiden 1627—58 findes intet førlov betalt i lenet av eller efter gejstlige eller deres hustruer.

Da præster her — modsat i de syv andre gennemgaaede len — har betalt førlov på samme måde som visse gejstlige i købstæder, forøges det brogede i billedet av præsters førlov yderligere.
